

UN CAMÍ OBLIDAT: EL QUE ANAVA DE GIRONA A AIGUAVIVA PER VILABLAREIX

RICARD TEIXIDOR I PALAU

Investigador

Resum

Com a totes les vil·les suburbanes, hi havia un camí que comunicava Gerunda amb la vil·la romana de Vilablareix, tot i que no apareix documentat fins a l'any 1184. Bona part del traçat seguia per la llera de la Maçana o la ressegua. Tenim indicis, però, que continuava fins a Aiguaviva. Bona part del traçat ha desaparegut sota la trama urbana de Girona i Salt i ha estat llaurat.

Paraules clau

Girona, Sant Mena de Vilablareix, Aiguaviva, via romana.

Abstract

Like at all suburban villas, there was a road that connected Gerunda with the Roman villa of Vilablareix, although it is not documented until 1184. Much of the route continued along the Maçana riverbed or followed it. We have indications, however, that it continued as far as Aiguaviva. Much of the route has disappeared under the urban fabric of Girona and Salt or has been plowed.

Key words

Girona, Sant Mena de Vilablareix, Aiguaviva, Roman road.

LA MAÇANA, UN REC QUE FEIA DE CAMÍ

Aquest camí que volem recuperar de l'oblit no era cap dels actuals que van des de Girona a l'església parroquial de Sant Menna de Vilablareix i després a Aiguaviva. La llera del rec de la Maçana¹ feia de camí. Si bé el trobem documentat com el camí que anava de Girona a Vilablareix o a la

¹ Fins a l'any 2005 hi havia hagut confusió amb la dualitat de grafies, Maçana o Massana. En aquesta data el Ple ordinari de l'Ajuntament de Salt, basant-se en testimonis orals i en l'estudi realitzat per la Universitat de Girona, va aprovar els topònims geogràfics del sòl no urbanitzable del municipi, en els quals hi havia el de la riera Maçana (cf. Arxiu Municipal de Salt, 2011; consulta en línia <https://arxiunicipaldesalt.wordpress.com/2011/12/01/riera-macana-o-riera-massana/>. Data: 7-11-2016).

inversa (depèn del sentit cap on el fem anar), en realitat arribava fins a Aiguaviva.

La Maçana (a Vilablareix és el rec de les Maçanes per distingir-lo del rec de la Maçana que és un altre que passa per davant del mas homònim)² neix més amunt de can Castanyer, a la muntanya de Sant Roc, on al mapa de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC) consta com a Barranc de can Castanyer. Després de voltar l'església a la banda de ponent, travessa la carretera actual de Vilablareix a Salt i passa pel pla de Vilablareix en direcció nord-est fins a l'AP-7. A partir d'aquí, el curs antic ha desaparegut enterrat, d'ençà de la construcció d'aquesta via de comunicació; ha estat desviat i passa tota vora de l'autopista fins a desembocar al Ter. La Maçana "vella" continuava, doncs, en la mateixa direcció i entrava al terme municipal de Salt a l'altura del mas Pi del Pla. Travessava el passeig del Marquès de Camps allà on ara hi ha la rotonda d'on se surt per anar a l'autopista i, a partir d'aquí, ha quedat soterrat sota la trama urbana fins a l'estació del tren d'Olot. Des d'aquí baixava per l'actual carrer de Mn. Sebastià Puig i continuava pel carrer de la Maçana, ja dins de l'antic terme municipal de Santa Eugènia, fins a desembocar al Güell. Antigament, a Salt, la Maçana no era altra cosa que un indret drenat per desguassos on s'escorria l'aigua de gran pluja, que acabaven formant rierol. Aquest rec ha variat el seu curs al llarg del temps. Els propietaris de les terres adjacents la van "domesticar". Abans no anava en direcció al Güell sinó a la sèquia Monar i, més anteriorment, a una zona propera al Ter coberta d'aiguamoixos. En lloc de seguir pel carrer Mn. Sebastià Puig, es decantava cap al nord per l'actual carrer Dr. Castany i, tot recte, passava a la banda de llevant de la Coma Cros, on afluïa al canal. Encara havia tingut un altre traçat. Ja dins del terme de Santa Eugènia, es desviava pel carrer Guilleries i afluïa al rec Comtal pel costat de llevant de la Marfà³. Amb tot, en època de pluges intenses, la Maçana no podia engolir tota l'aigua acumulada als camps per on passava i en arribar a Salt es desbordava i causava greus inundacions, l'última de les quals va ser l'any 1971 (cf. figura 1). Per això se la va desviar.

² GISPert-SAÛCH, P. 1986: P. 81-82.

³ La informació sobre els canvis el curs de la Maçana ens l'ha facilitada Agapit Alonso, com a fruit de les seves investigacions.

Figura 1. Prolongació del carrer del Doctor Ferran, en direcció sud cap a la zona del Pla de la Maçana, inundat pel desbordament de la Maçana (1971-09-20) Autor: Torres. Fons 100 Arxiu Municipal de Salt.

DESCRIPCIÓ PER ETAPES

De l'antic pont del Dimoni a Vilablareix

El camí de Vilablareix comença a Santa Eugènia (cf. figura 2), en el punt del rec de la Maçana on el vell camí de Girona a Santa Eugènia el travessava, després d'haver salvat el Güell mitjançant el pont del Dimoni⁴. Ressegueix l'antiga llera del rec que, actualment, és el carrer de la Maçana que transita per un indret on, abans de la dècada de 1960, no hi havia edificacions,

⁴ El pont del Dimoni, projectat i dirigit per l'arquitecte Guillem Granollers, de Montfullà, es va construir l'any 1357 (cf. FREIXAS, 1980).

Les obres de desviació i canalització del riu Güell van causar que el pont es desmuntés el 1968 amb la intenció de reconstruir-lo en un altre lloc. Les pedres, numerades una a una, van estar a punt d'anar a parar a un abocador de runes, però al final es van conservar en un cementiri i en un magatzem de l'Ajuntament de Girona. L'any 2014 es va aprovar un projecte de reconstrucció amb les pedres encara conservades i l'any 2019 es va reconstruir 150 metres més avall de l'emplaçament original.

Figura 2. Traçat des de l'antic pont del Dimoni a Vilablareix.

només camps i horts. Entra al municipi de Salt per l'actual carrer de Mn. Sebastià Puig. Tampoc aquí no hi havia edificacions, fora de can Mota i can Pou, situades al peu mateix, a la banda de ponent (cf. figura 3). A partir d'aquí, rec i camí han quedat sota carrers i edificacions fins a l'altra banda de l'avinguda de la Pau on es creuava amb el camí del Sitjar⁵. El pas del camí de Vilablareix per aquest indret ja el trobem documentat l'any 1184, es tracta de l'establiment fet pel monestir de Sant Daniel als Sitjar, senyors del mas homònim, d'una feixa en el pla de Salt, que afrontava a orient amb

⁵ Aquest camí és anomenat així perquè passa pel Sitjar, una casa forta originària del s. XI i reformada al segle XVI per convertir-la en un mas agrícola. Venia de Quart i Palol d'Onyar, entrava al nucli antic de Salt pel carrer de la Processó i arribava a la plaça de la Vila.

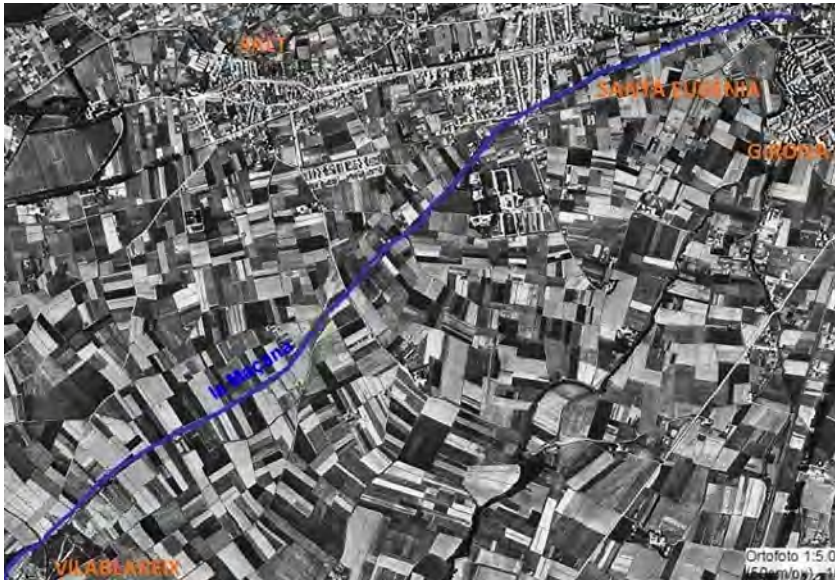

Figura 3. Les imatges del vol aeri del 1956 mostren el pas de la Maçana (que hem destacat) pel pla de Salt i Vilablareix (ICGC).

l'alou dels establerts i a occident *in strata publica que tendit a Gerunda apud Villablareix*⁶. Des d'aquí fins a la rotonda del passeig del Marquès de Camps ha estat llaurat. Apareix a l'altre costat, on es bifurca; el nostre camí és el blanc que va en direcció sud-oest, i el que va en direcció cap a ponent és el camí vell de Montfullà, també conegut com el camí dels Carlins (cf. figura 4). Aquí comença un tram de terra de 460 metres que, a l'altura del mas Pi del Pla, entra al terme municipal de Vilablareix. Una fita de terme dreçada al peu mateix així ho assenyala. Quan hi passava el rec era camí fondo. A partir de la granja d'en Nadal ha estat llaurat fins a l'AP-7; una mota n'assenyala el traçat.

El rec de la Maçana apareix a l'altre costat de l'autopista i feia de camí fondo. Passa a tocar de les parets del Viver (una casa en ruïnes) a la banda sud-est i, 300 metres amunt al davant mateix de can Llinàs, al mapa de l'ICGC, escrit Llinars. Al cadastre de Vilablareix de l'any 1739 el trobem documentat com a *camino real del pueblo* [s'entén Vilablareix] a Gerona, que fa

⁶ MARQUÈS, JM. 1997: p. 133-134.

Figura 4. Bifurcació després de la rotonda. La branca de la dreta és el camí de Montfullà, també conegut com el camí dels Carlins.

d'afrontació de peces de terra⁷. Al bosc de la Maçana s'ajunta amb la carretera de Vilablareix a Salt amb la qual comparteix el traçat fins a la carretera del Perelló al temple parroquial. No passa, per tant, ben bé al costat de l'església, que queda a uns 100 metres a la banda de ponent.

De Vilablareix a Aiguaviva

El camí antic no segueix per la carretera que puja cap a l'ermita de Sant Roc (al mapa de l'ICGC se l'anomena carretera del mas Pi). Ara és un camí fondo emboscats que passa entre can Jordà i les instal·lacions de la granja i arriba fins al cementiri municipal (cf. figura 5). Aquí s'ajunta amb el camí de cal Curt que ve de la carretera del mas Pi. Puja per la muntanya de Sant Roc vora camps i a voltes és camí fondo, fins a arribar a un collet que queda a llevant

⁷ Arxiu particular de la família Gispert-Saüch i Viader del mas Saüch de Vilablareix; Cadastro de Vilablareix del Corregimiento de Gerona (1739), n. 95, 97, 99, 100, 102, 104, 105, 110, 112, 113, 129. cf. GISPert-SAÜCH, P. 1986: p. 100.

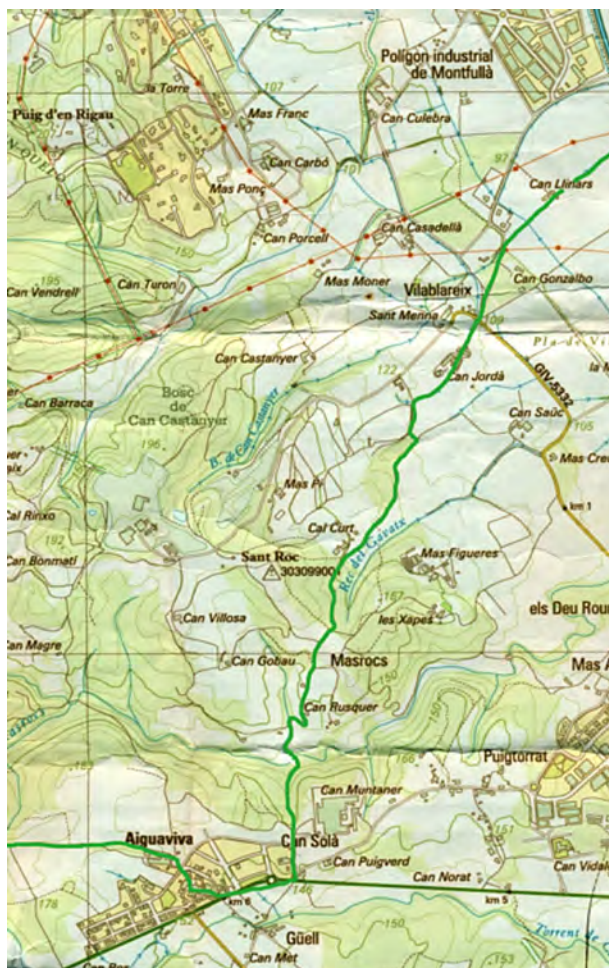

Figura 5. Traçat de Vilablareix a Aiguaviva.

del turó de Sant Roc (cf. figura 6). En aquest punt deixa el terme de Vilablareix i entra al d'Aiguaviva. Baixa pel mig de camps i pel costat de can Moner i can Rusquer i, a mesura que s'acosta a la riera de Marrocs⁸, el pendent s'accentua, especialment després d'un revolt molt tancat. Traspasat el curs fluvial a gual, el camí fa una remuntada al mig del bosc fins a un planell i, després de passar a ponent del mas Solà, s'uneix amb l'antic camí de Girona a Vic que ve del veïnat de Puigtorrat. A partir d'aquest punt, la via compartida pels dos camins seguia per sota de l'actual carretera GI-533 i rotonda i després a la

⁸ Si bé al mapa de l'ICGC està escrit riera Masrocs, a la contrada se'l coneix com a riera de Marroc o Marrocs (en alguns documents antics grafiat Marroch o Marrochs).

Figura 6. Camí fondo passat cal Curt.

banda esquerra. A l'altura de can Talaia de Baix girava a la dreta, travessava la carretera i entrava al nucli urbà. Pujava per l'actual carrer de les Escoles fins a la plaça de la Constitució, situada al davant de l'església (cf. figura 7).

Testimonis orals

La informació per dur a terme l'estudi d'aquest camí l'hem tret, a més de documentació escrita i mapes antics, de testimonis orals que viuen a tocar el camí; en són, per tant, bons coneixedors. Manel Esparch, propietari del mas Pi del Pla, ens ha dit que el camí que passava per la Maçana abans era tan fondo que des de casa seva no veia els carros que hi passaven. Hi havia un corriol que resseguia el rec on transitaven aquells qui anaven a peu. També ens ha comentat que un camp del mas afronta amb la carretera de Girona i que abans era la carretera que anava a Manresa. El seu fill Xavier és qui ara mena les terres del mas i manté el camí en bon estat. Ens ha ensenyat tres fites de terme de les quals té cura. Ens diu: "Si no me n'hagués preocupat, totes estarien enterrades o haurien desaparegut". I afegeix: "Amb la instal·lació d'Ikea en aquesta zona, no sé com quedarà el camí; amb sort, potser serà un carrer o un vial". Tomàs Bitlloch de can Llinàs ens ha dit que ell mateix hi havia passat amb carro. Transportava els pots de llet de les seves vaques fins a can Carrasquet on venia el camió cisterna. També hem parlat amb Salvi Aliu de cal Curt, una casa de Vilablareix situada al costat del camí a

mitja pujada de la muntanya de Sant Roc: “Jo hi baixava a peu fins a l'església i després continuava pel corriol que resseguia la Maçana fins a Salt, on anava a estudi al col·legi de la Salle”.

Sant Menna de Vilablareix, cruïlla de vies romanes

Si bé sobre aquest camí no hem trobat cap descripció anterior a la nostra, sí que se n'han fet estudis. El primer data de l'any 1986 i l'autor és Enric Moreu-Rey (Barcelona, 1917-1992), filòleg, escriptor i fundador el 1980 de la Societat d'Onomàstica, la Secretaria General de la qual detingué fins a la seva mort. A més d'exercir de professor a la Universitat de Barcelona, és conegut principalment per les seves obres de divulgació sobre l'onomàstica (toponímia i antroponímia, principalment). Interessat per l'existència d'una possible via romana que unia Girona amb Vic, va arribar a la conclusió que passava per Vilablareix i no pel veïnat del Perelló. Seria, per tant, el primitiu camí que comunicava les dues ciutats conegut com “el camí de Vic”. Va estar a Vilablareix, Aiguaviva i Sant Martí Sapresa, on va fer enquestes in situ. A Vilablareix es va informar que, a tocar del rec de les Maçanes (camí fondo) a l'altura de can Linàs, existeix un camp anomenat l'Estrada, nom prou significatiu que es refereix a una via antiga, i un avi d'aquesta casa li va dir que el camí fondo menava a Manresa. Moreu-Rey encara apunta més elements per refermar la realitat de la seva existència; perllongant en línia recta el rec de les Maçanes, hom arriba a poques passes a migdia de l'església de Sant Menna; i, un xic més enllà, a 50 metres al nord del monument funerari romà. En un moment indeterminat aquest “camí de Vic” antic es va desplaçar a llevant i a l'altra banda del Marrocs, a uns dos quilòmetres de l'església parroquial de Sant Menna. En el punt on es desviava el camí de Vilobí⁹ es va formar el veïnat del Perelló. A mig trajecte cap a Aiguaviva els templers hi van construir el casal fortificat des d'on controlaven el seu pas. Com a resultat de la seva investigació, Moreu-Rey va escriure l'article “Topònims i arqueologia. Un gran itinerari romà ignorat?”, que va ser publicat al Butlletí interior de la Societat d'Onomàstica l'any 1986¹⁰. Pensem, seguint en la línia de l'autor, que el “camí vell, de Vic” devia coexistir amb “el

⁹ Erròniament, per manca d'informació més precisa, creiem, l'autor l'adreça a Riudellots; cf. BALL-LLOSERÀ, L.; TEIXIDOR, R. 2009: p. 373-389.

¹⁰ MOREU-REY, 1986: p. 8-12.

Figura 9. Vil·la romana de Vilablareix.

nou” durant un cert temps, fins que el segon va substituir definitivament el primer¹¹. Si bé la distància dels dos fins a Aiguaviva és, aproximadament, la mateixa –6,5 kilòmetres–, el que passa pel Perelló és de més bon fer (cf. figura 8).

Un segon estudi sobre el camí més antic, de Vic, va aparèixer al llibre *Girona, de Carlemany al feudalisme (785-1057). El trànsit de la ciutat antiga a l'època medieval*, escrit per quatre autors i publicat l'any 2003¹². En el capítol sobre les vies de comunicació, diuen que aquesta *strata* és molt antiga, ja que comunicava la *Gerunda* romana amb una vil·la romana suburbana de grans dimensions situada dessota mateix de l'actual església de Sant Menna i entorn. L'existència d'una casa de camp romana en aquest indret ja es pressuposava pel mateix topònim antic de *Villa Ablares*, prospeccions, fotografies aèries i, sobretot, per l'existència de la torre sepulcral situada en un camp proper, anomenada popularment la Torratxa. Unes excavacions posteriors a la publicació de l'obra, a finals de 2008, ho van confirmar del tot: van mostrar les restes d'unes termes que formaven part d'una vil·la romana del segle I aC. (cf. figura 9). Ocupava tota la terrassa on actualment hi ha l'església parroquial i els camps de l'entorn i va ser activa, almenys, fins al

¹¹ TEIXIDOR, R. 2012: p. 97-120.

¹² CANAL, J.; CANAL, E.; NOLLA, JM.; SAGRERA, T. 2003: p. 405-406.

segle v dC.¹³. Atès que a l'actual nucli urbà d'Aiguaviva (*aqua viva* = aigües ràpides o mogudes) i entorns no s'hi han trobat restes de cap vil·la romana, els autors del llibre no diuen res de la possible continuació de la via romana cap a Aiguaviva.

A Sant Menna de Vilablareix es creuava amb un antic camí ral que anava de Sant Feliu de Guíxols a Amer. Aquesta vil·la romana i la de Montfullà, a les quals es pot afegir la de Panedes, els forns romans que donen nom al poble de Fornells i les torres sepulcral de Vilablareix i del Temple d'Aiguaviva confirmen que també podria ser d'origen romà¹⁴.

CARTOGRAFIA

1928. Mapa de la zona de Brunyola, Polígono II. Escala 1:25.000. Instituto Geográfico y Estadístico.
1951. Mapa Topográfico Nacional de España. 333 Santa Coloma de Farners (1:50.000), de l'Instituto Geografico Nacional.
1956. Fotografia aèria del vol americà, del Ministerio de Defensa. ICGC. (www.icc.cat).
1986. Plànol de la toponímia del terme de Vilablareix; cf. GISPERT-SAÜCH.

TESTIMONIS ORALS

Salt: Agapit Alonso; Manel Esparch; Xavier Esparch.
 Vilablareix: Salvi Aliu; Tomàs Bitlloch; Pilar Gispert-Saüch; Salvador Gispert-Saüch.

BIBLIOGRAFIA CITADA

- BALL-LLOSERÀ, LL.; TEIXIDOR, R. 2009. "El camí antic de Vilobí", *Quaderns de la Selva* [Santa Coloma de Farners], n. 21, p. 373-389.
- CANAL, J.; CANAL, E.; NOLLA, JM.; SAGRERA, J. 2003. *Girona, de Carlemany al feudalisme (785-1057). El trànsit de la ciutat antiga a l'època medieval*, Girona: Ajuntament.
- FREIXAS, P. 1980. "Girona medieval: muralles i ponts", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, n. 25, p. 395-406.

¹³ PALAHÍ, 2013: p. 221-262.

¹⁴ ALBÀ, M.; BALL-LLOSERÀ, LL.; FORMIGA, J.; GRAU, D.; LLINÀS, J.; MALLORQUÍ, E.; MARTÍNEZ, M.; MUNDET, J.; TEIXIDOR, R. 2016. *Cinquanta-cinc llegües de passos oblidats i Xarrabascos. Els camins històrics de la plana selvatana (la Selva i el Gironès)*, Santa Coloma de Farners: Centre d'Estudis Selvatans.

- GISPERT-SAÜCH, P. 1986. *Toponímia del terme municipal de Vilablareix*, Barcelona: Societat d'Onomàstica.
- MARQUÈS, JM. 1997. *Col·lecció diplomàtica de Sant Daniel de Girona (924-1300)*, Barcelona: Fundació Noguera.
- MOREU-REY, E. 1986. "Topònims i arqueologia. Un gran itinerari romà ignorat?", *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica* [Barcelona], n. 25, p. 8-12.
- PALAHÍ, Ll. 2013. "La vil·la romana de Sant Menna de Vilablareix i el Suburbium de Gerunda". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* [Girona], n. 44, p. 221-262.
- TEIXIDOR, R. 2012. "El camí de Vic (I). Tram de Girona fins a l'Onyar", *Quaderns de la Selva* [Santa Coloma de Farners], n. 24, p. 97-120.

[Recepció de l'article: 9-3-2022]

[Acceptació de l'article: 25-5-2022]

